

PREVAJALEC V PROCESU LITERARNE RECEPCIJE

Bożena Tokarz

Institut Filologii Słowiańskiej, Uniwersitet Śląski, Sosnowiec

UDK 81'255.4=162.1:821.163.6.03(438)

Prevajalec kot posrednik med kulturama omogoča, da tuja književnost zaživi na novo, kot poznavalec dveh kultur pa med njima predvsem vzpostavlja stik, pri katerem lahko bralec v sebi zazna tuje in sebe v tujem. Čeprav je zaradi slovenističnih študijev na Poljskem vse več prevajalcev iz slovenske književnosti, zaslužita posebno pozornost prevajalki Joanna Pomorska in Katarina Šalamun Biedrzycka.

sporazumevanje, slovenska književnost, recepcija, prevod, prevajalec

Translators give a new life to the literature they translate. Knowing both worlds, they create bridges between cultures, which allow the reader to recognize the self in the other and to find otherness in selfhood. In this regard, Joanna Pomorska and Katarina Šalamun Biedrzycka deserve particular attention among an increasing number of translators of Slovene literature into Polish.

communication, Slovene literature, reception, translation, translator

Prevod je najpomembnejši vezni člen v recepciji tuje književnosti. Namenjen je zelo raznorodnim bralcem glede na njihov okus, bralske izkušnje in kulturno prakso: poznavalcem (Sławiński 1974),¹ tj. pesnikom in pisateljem, kritikom in raziskovalcem z vsaj zadostnim predhodnim znanjem (Lewicki 2000: 97–109)² o izhodiščni kulturi, ter bralcem, ki tega znanja nimajo in jim prevedena pesem ali novela pomeni prvi stik z določeno kulturo. Zato so bralska pričakovanja in navade lahko zelo različni.

Na umetniški prevod kot element procesa medkulturnega sporazumevanja je treba gledati s perspektive procesa in proizvoda. Zmeraj obstaja v interakciji z drugimi sestavinami komunikacijskega sestava, v katerem so eni disponenti, drugi pa so posvečeni v kontekst spremenljivih časovno-prostorskih parametrov. Med posvečenimi so gotovo prevajalci, disponenti pa založniki, ki njihovim izdelkom omogočijo udeležnost v literarnem življenju sekundarne kulture. Dejavnost založnikov usmerjajo tudi ekonomski dejavniki (zakoni trga, proizvod se pač mora prodajati), pa tudi sociološki, ki so rezultat medkulturnih stikov, ki se odvijajo prek umetnosti, tehnike, znanosti, trgovine, turizma, politike itn. Odzivajo se tudi na lestvice uspešnic v obliki literarnih nagrad na domačih in mednarodnih izborih. Založnik se odloči za izdajo prevoda ob upoštevanju vloge izvirnika v kulturi izhodiščnega ali mednarodnega

¹ Avtor je uvedel bralske kategorije, npr. »branje poznavalcev«.

² Avtor uporablja oznako »predhodno znanje«.

prostora, obenem pa je njegova odločitev rezultat izbirnih postopkov, po katerih je izmed različnih projektov izbran glede na različne filtre: umetniškega, družbenega, ekonomskega in kulturnega. Najvarnejša založniška ponudba so knjižne uspešnice, do nedavnega je bila to tudi literarna klasika. V okviru povpraševanja po prevodih so družbeni, politični, ekonomski in kulturni dejavniki ustvarili hierarhijo med jezikovnimi območji, iz katerih se izbira prevode. Hkrati pa v sodobni kulturi obstaja težnja po ohranjanju kanona umetniških besedil iz svetovne književnosti, za kar si prizadevajo različne založbe: velike ugledne založbe s trdnim položajem, pa tudi manjše, ki izdajajo zbirko tipa Mojstrovine svetovne klasike. Prevladujejo prevodi iz angleško govorečih književnosti, za njimi se uvrščajo prevodi iz francoskega, nemškega, španskega, italijanskega jezika; njihov položaj je spremenljiv (npr. Nobelova nagrada Le Clezióju ali Elfriede Jelinek je sprožila večje zanimanje za književnost v francoskem in nemškem jeziku).

Z dejavnostjo založnika je tesno povezana dejavnost prevajalca, ki si danes težko privoščijo prevajanje besedila brez predhodnega zagotovila za njegovo izdajo. Čeprav prevajalec sodi med posvečene, se vendarle mora zavedati, da je njegov proizvod odvisen od neliterarnih dejavnikov. Z njimi pogosto pride v spore, ko izbere založbe, usmerjene v tržne ali celo internetne niše, ki imajo omejene možnosti razširjanja tuje literature in vzpostavljanja dialoga tuje literature z domačo. Na njegove prevajalske odločitve vplivajo sociološki, umetniški in psihološki dejavniki. V komunikacijskem procesu se uvršča v dvoje sestavov. Tudi če raziskovalci *Translation Studies* ne bi trdili, da je prevod dejstvo ciljne kulture (Even-Zohar 2009: 193–203, Lefevere 2009: 223–246), vendarle nastaja v procesu srečevanja kultur in osebnosti (Tokarz 2010a), katerega središče je prevajalec.

Prevajalca pri njegovem izboru besedil vodijo širši (npr. doba, avtor) ali ožji vidiki (npr. raven izraznih lastnosti besedila, torej retorika in poetika). V komunikacijskem procesu izhodiščne literature prevajalec nastopa v vlogi bralca, kot dober poznavalec te kulture se največkrat približa njenemu domačemu naslovniku. Vendar njegov odnos do tuje kulture ni zaznamovan le poznavalsko, temveč tudi čustveno. Zato igra v razmerju do tuje literature vlogo ambasadorja in zakonodajalca, kot piše Jerzy Jarniewicz (2002: 35–42). Prevajalec ambasador skuša predstavljati najboljša dela tuje literature, ker jo osebno občuduje in jo obenem dobro pozna. Zato izbira mojstrovine, ko pa jih prenaša v domači jezik in kulturo, upošteva retoriko izvirnika v mejah možnosti ciljnega jezika. Namerno ohranja sledi tujosti, včasih jih celo poudarja. Prevajalec zakonodajalec pa po tuji literaturi sega zato, da bi v njej našel navdih za domačo ustvarjalnost, zelo pogosto tudi svojo. Taki prevajalci so pogosto pesniki in pisatelji, pa tudi literarni kritiki (Rajewska 2007, Kaczorowska 2011, Heydel 2013). Izbor in prevod takega prevajalca je lahko začetek smeri, toka ali tipa literarnega junaka. Po zaslugi prevajalca zakonodajalca lahko delo, ki je bilo v domači kulturi sprejeto zadržano, v prevodu v tuji kulturi doživi uspeh, kot se je na primer zgodilo s priljubljenostjo Byrona zunaj Anglije.

V prvem in drugem primeru je spodbuda za prevajalčevo delo njegova empatija v razmerju do izvirnika in izhodiščne kulture ter poznavanje obeh kultur. Med njegove

temeljne strategije spadajo: posredovanje, navdih in dograjevanje. Prevajalec je zmeraj posrednik, njegov prevod je lahko spodbuda za nove umetniške rešitve, lahko tudi odkriva neznane zaznave in pomene, načine njihovega izražanja v domačem jeziku ter dopolnjuje manjkajoče elemente domačega literarnozgodovinskega procesa. Dopolnjevanje sloni na celoviti vključitvi prevoda v razvojni proces ciljne kulture, kar je povezano z njegovo prilagoditvijo domačim jezikovnim in kulturnim normam, ki omejujejo sprejemljivost besedila.

Drugačna je vloga prevodov prevajalcev ambasadorjev in prevajalcev zakonodajalcev v domačem literarnozgodovinskem procesu. Prvi razširjajo poznavanje književnosti drugega kulturnega območja in drugega izraza, po katerem je zmeraj mogoče seči. Drugi prevajajo z mislijo na vključitev tujega dela v literarni obtok: med bralsko občinstvo (težko ga je raziskovati) in umetniško, kjer mehanizmi oblikovanja pomenov, zaznave in doživetja postanejo sestavni del individualnih idiolektov domačih avtorjev ali spodbudijo širjenje njihovega problemsko-umetniškega spektra. To so najpogostejše prevajalci pisatelji ali pesniki in literarni kritiki. Vendarle niso sprejemljive prezgodnje ocene glede tega, kdo od njih za domačo literaturo predstavlja dejansko spodbudo, kajti tako literatura kot tudi prevod v procesu recepcije nista avtonomni tvorbi. Literarno delo se celostno uresničuje v stiku s sprejemalcem (Ingar-den 1967, Głowiński 1977), čeprav je njegova (avtonomna) struktura nespremenjena, kar je Robert Escarpit (1970: 9–41) imenoval »prevara literature«. Naslovnik dela, torej tudi prevajalec kot bralec, izvede interpretacijo besedila, tako uresniči proces razumevanja pomenov, vsebovanih v delu. Interpretacijsko obzorje je določeno z umetniško strukturo besedila (vsebino in obliko), občutljivostjo in znanjem bralca, njegovih bralskih izkušenj in norm ter s kulturnim, družbenim in časovno-prostorskim položajem recepcije dela. To so za prevajalca temeljne postavke za deverbalizacijo besedila in njegovo novo ubeseditve v obliki »pre-pisa« (*rewriting*; Lefevere 1985), pri čemer literarno besedilo ne sme izgubiti svojega pomena in funkcije.

Prevajalec je torej v medkulturni komunikaciji pošiljatelj jezikovnega transferja, o njegovi nadaljnji usodi v ciljni kulturi pa odloča le do določene mere, čeprav ga pri tem ne more nadomestiti nihče. Zato je zgrešeno izpostavljanje ocen njegovega dela, čeprav ni nobenega dvoma, da je njegova predstavitev potrebna. Njegov izbor iz tuje književnosti je zmeraj odvisen od njegovega znanja, občutljivosti, kompetenc, spoznavne in zaznavne odprtosti kot tudi od ustvarjalnih sposobnosti. Domačemu bralcu ponudi estetski predmet, ki po njegovem mnenju zmore sprožiti odziv domišljije in čustev. Vendar pa se srečanje domišljije in dveh svetov odvija v procesu komunikacije s pomočjo jezika, njegovega pomenskega polja, stilistike in skladnje. Sporazumevanje, v katerem jezik nastopa kot orodje besedne umetnosti, temelji na izmenjavi opazanj, doživetij, misli, zaznav in predstav, pa tudi obojestranskega prepričevanja. Oba dejavnika, znanje in ustvarjalnost, vplivata na jezikovno in literarno konceptualizacijo, torej prezentacijo.

Od prevajalca se pričakuje, da se zaveda nujnosti ohranjanja razlik med kulturama, med katerima posreduje, obenem pa tudi potrebe po njunem zbliževanju do tolikšne mere, da je mogoče medsebojno razumevanje. Zaradi težav, ki se pri tem pojavijo, so

raziskovalci, sprva »manipulatorji«, pozneje pa ustvarjalci *Translation Studies*, izoblikovali tezo o preusmeritvi od raziskovanja vira, torej izvirnika, k opisu prostora in vloge prevoda v ciljni kulturi. V številnih študijah je prevajalec prikazan kot udeleženec v procesu oblikovanja pomenov, boja za oblast in kulturnih spopadov (Spivak 2009: 403–427, Tymoczko 2009: 429–447, Chrobak 2012).

Nekaj drugega pa so sociološko-komunikacijski in psihološki vidiki prevajalčevega dela, kot jih je mogoče razbirati iz interpretacije izhodiščnega besedila. V tem procesu prevajalec iz izvirnega besedila izpostavlja vodilne pomene konkretnega dela in izhodiščne kulture ter hkrati spodbude za intelektualno, umetniško in čustveno odzivanje ciljnega naslovnika. Literarno besedilo je sestav, zgrajen iz prekrivajočih se slojev pomenov in njihovih aktualizacij, kajti zmeraj ohranja določeno razmerje s predhodnimi in sočasnimi besedili. Uresničuje njihovo konceptualizacijo. Zato je vsaka interpretacija, tudi interpretacija prevajalca, neizčrpna; delo živi, dokler je brano, tj. interpretirano.

Prevoda torej ne moremo ločiti od izvirnika, kar pa ni razlog za binarno omejevanje mišljenja, kajti na obeh straneh komunikacijskega sestava je veliko spodbujevalnih dejavnikov. Ne glede na to, da prevajalec iz določenih razlogov razširja tujo literaturo, pa brez izvirnika (vira) te okoliščine niso dostopne, čeprav je mogoče opisati učinke, ki jih sproži v novem položaju. Odnos do tuje kulture namreč gradijo oblike njene recepcije in različni medkulturni stiki. Notranje okoliščine so v korist nastanku in razvoju zgodovine prevodov iz določene književnosti ali pa ta razvoj zavirajo in onemogočajo. Prevajalec je navzoč v teh okoliščinah ali vpliva na spremembo sprejemanja določene narodne književnosti ali avtorja. Ker lahko vpliva na kreiranje domišljije, čustev in miselnosti, nosi njegovo delovanje etično odgovornost do besedila in njegovega avtorja, kar omejuje prevajalčevo svobodo in ga zavezuje k obrtniško neoporečni izvršitvi dela (Dedecius 1968: 29). Obrtniške večšine od njega zahtevajo temeljne kompetence (jezikovne, enciklopedične, logične in retorično-pragmatične, v primeru književnosti pa še dodatne paraumetniške in raziskovalnoanalitične). Ker pripada dvema kulturama, razume izvirnik, pozna kulturni prostor, prevladujoči tip domišljije in družbeni stil sporazumevanja (Clyne 1987: 211–247), kar mu dovoljuje sprejemati prevajalske odločitve tako, da pomen in funkcija, kot se uresničita pri sprejemu, nista v nasprotju z izvirnikom. Parametri sprejemne kulture, ki jih mora nujno upoštevati, ne smejo ogrozati integralnosti izvirnika.

Vrednotenju prevoda pa se vendarle ni mogoče v celoti izogniti, kajti prevajalec je pri recepciji literature, ki jo prevaja, najbolj odgovoren za vzpostavitev dominante v odnosu do avtorjev, del in nacionalnih književnosti. Dominanta recepcije je podoba književnosti danega naroda ali avtorja, ki se izoblikuje na podlagi obstoječih literarnih prevodov. Ne gre za to, da je ta podoba napačna, gotovo pa je rezultat izbora. Prevajalec se namreč ravna po različnih spodbudah: kot ambasador, zakonodajalec, pedagog in simpatizer. Zato se sodobno prevodoslovje upravičeno osredotoča nanj. Prevajalec je tisti, ki sproža domišljijo sprejemalca, ki načeloma nima zadostnega »predhodnega znanja«. Podlaga njegove predstavitve je že obstoječa literarna predstavitve. Ta spodbudi bralčevo domišljijo »brez navzočnosti resničnih predmetov«.

Miselni prostor predstavljenega sveta torej določata jezikovna in literarna konceptualizacija ter avtorjeva domišljija, čas in prostor. V prevodu se zaradi jezikovnega in predstavnega transferja srečujeta dva miselna prostora, pogosto v drugačnem času in prostoru kot izvornik (Pylyshin 2007: 367–408).

Umetniški prevod je kot konceptualizacija iz konceptualizacije s posredovanjem jezikovnega transferja rezultat prenikanja dveh miselnih prostorov: besedila izvornika in prevoda, avtorja in prevajalca. Pri tem se pokažejo psihološki, sociološki in pragmatični vidiki prevoda, opazni v miselnih retoričnih figurah, ki izražajo premišljanje in dokazovanje ter semantiko in skladenjske sestave, pa tudi v besednih figurah. Prevajalčeva predstavitev tuje književnosti, njegov izbor in interpretacija, torej način branja in cilj ter poslanstvo, določajo meje jezikovnega, miselnega in kulturnega transferja.

Če ima prevajalec vpliv na založnikove odločitve, si prizadeva, da bi zadostil potrebam bralcev tudi na ravni izbora del. Na pričakovanja bralcev vpliva veliko dejavnikov individualnega in družbeno-kulturnega značaja, npr. njegov estetski okus, občutljivost, domača kultura in književnost, njegovo enciklopedično in antološko znanje, literarni kritiki in družbeno-politični položaj. Literarni kritiki se o samih prevodih redko izrekajo. V okviru slovenske književnosti se je tisk odzval na prevod esejev Draga Jančarja *Terra incognita* Joanne Pomorske (1993). Prevajalka je uporabila prijem, ki je pretegnil bralca, ko je, namerno ali ne, zbirko poimenovala z naslovom ene od slovečih avtorjevih zbirk esejev in njegove eseje vpisala v poljska razmišljanja o »krivičnosti zgodovine« do manjših narodov. Čeprav je zagrešila zlorabo, ko je tako izkoristila že uveljavljeni naslov, je njen prevod Poljakom približal slovensko kulturo in narodno usodo. Pozitivnemu sprejemu prevoda je poleg prevajalkine zasluge prijal tudi zgodovinski čas – sprememba režima ter politična neodvisnost Poljske leta 1989 in Slovenije leta 1991. Bralca je pri sprejemu esejev čakalo presenečenje, prevzelo ga je odkritje nepričakovane podobnosti z usodo njegovega naroda v 19. stoletju. Jančar je tako postal deloma poljski. Njegove knjige so po zaslugi iste prevajalke, ki predstavlja model prevajalca zakonodajalca, odtlej nepretrgoma navzoče na Poljskem. Prevedla je znaten del njegove proze, prednost pa imajo predvsem eseji, kar dokazujejo tudi prevodi esejev Božidarja Jezernika. Joanna Pomorska je brez dvoma prevajalka, ki oblikuje podobo Slovenije na Poljskem. Med njenimi prevodi so dela vodilnih sodobnih slovenskih pisateljev, pa tudi pesnikov (Tokarz 2010b), a njena zasluga je izpostavitve dominante v recepciji slovenskosti, ki ima v središču kulturno-zgodovinsko sliko, izvirajočo iz kontaminacije Jančarjeve proze, esejev Božidarja Jezernika in romana Janija Virka.

Antološko poznavanje slovenske književnosti tvorijo prevajalci – z različno stopnjo svobode – tudi z izdajo prevodnih izborov. Tri obstoječe antologije slovenske poezije v poljščini (od katerih sta dve splošno dostopni, ena, izdana v Sloveniji z naslovom *Šestnajst slovenskih pesnic*, pa je dosegljiva le posvečenim) bralcu posredujejo splošno poznavanje slovenskosti. V tem primeru ni mogoče govoriti o recepcijski dominantni. Dve izmed njih predstavljata ambadorski pristop prevajalcev in urednikov, prva pod uredništvom Mariana Piechala (1973) ter zadnja pod uredništvom

Agnieszke Będkowske-Kopczyk, Tatjane Jamnik in Michała Kopczyka (2011). V Piechalovi antologiji je iz opravljenega izbora in literarnozgodovinskega uvoda opazna skrb za literarnozgodovinsko korektnost. Žal pa se je bralcu zaradi prevajalskih pomanjkljivosti težko čustveno in intelektualno navezati na slovensko poezijo; zlasti je v njej premalo slovenskega. Namen zadnje antologije je samoprezentacija mladih slovenskih pesnic, kar pomeni, da uredniki ne želijo oblikovati celostne slike poezije in se odpovedujejo težnjam po reprezentativnosti. Vendar pa ta ni dosledna, saj je nekdo izbral avtorice in njihove pesmi. Toda prevodi lahko zaradi lepote bralca pritegnejo.

Medtem pa je antologija Katarine Šalamun-Biedrzycke (1995) avtorski izbor, sestavljen z jasnim ciljem prikazati izhodiščno poezijo z izbranega vidika, ki je po mnenju avtorice pomemben – epifanije. Avtorica izbora in prevodov je predstavnica izhodiščne kulture, izbrana besedila pa je prevedla v poljščino. V njeni dvojezični izdaji je na eni strani vidna skrb za izdajo, na drugi pa dvojezičnost prevajalke. Njena domača kultura je slovenska, čeprav glede na svoje delo, interese, življenje in kraj bivanja okrog 40 let hkrati pripada tudi poljski kulturi. V spremni *Besedi prevajalca* (1995: 416, 418) jasno opredeljuje osebni značaj antologije. Prevajalka se je sicer odrekla literarnozgodovinskemu komentarju, ohranila pa je kronološko ureditev prevedenih besedil. Posebej opazno je njeno razkritje osebnega gledišča na celotno domačo književnost ter izrazito poudarjanje v komentarju in izboru pesniških besedil lastnega vrednostnega sistema ter lastne občutljivosti.

Vendar nobena od omenjenih antologij ne oblikuje dominante poljske recepcije slovenske poezije in slovenskosti. Taka podoba bi lahko nastala samo v primeru antologije *Šestnajst slovenskih pesnic* in antologije poezije Srečka Kosovela *Kalejdoskop* (2012), če bi njuna distribucija dosegla širši krog bralcev.

Brez dvoma je vrednost antologije Katarine Šalamun-Biedrzycke specifična podoba branja slovenske poezije, kakršno je ustvarila z izborom, in njen odsev v drugi kulturi, ki ji prav tako pripada. V svojih prevodih zavzema vlogo, približano prevajalcu ambasadorju, ki – po njenem mnenju – predstavlja reprezentativna dela in avtorje tako v antologiji kot tudi v izboru del posameznih avtorjev (med drugim Tomaža Šalamuna, Gregorja Strnišo, Uroša Zupana, Aleša Debeljaka in druge).

Pomemben dejavnik recepcije tuje književnosti so osebni stiki med ustvarjalci. Njihov rezultat niso bili le obojestranski prevodi poezije Stefana Georga in Antonija Rolicz-Liederja. Danes so primer za to prevodi Adama Wiedemanna, ki prevaja Čučnikovo poezijo, in obratno. Pomembno je tudi vprašanje recepcije tuje književnosti, in sicer v kolikšni meri ustvarjalno vplivajo drug na drugega in kolikšna je v njihovih prevodih mera ustvarjalnosti.

Obe vlogi prevajalca – ambasador in zakonodajalec – sta v procesu recepcije tuje literature nujni, saj se medsebojno dopolnjujeta. Prva bralcu prevoda omogoča orientacijske oporne točke, rezultat druge pa je, da prevod v tuji kulturi živi dvojno življenje – spada v izhodiščno in ciljno kulturo.

Prevedel Niko Jež

Literatura

- BĘDKOWSKA-KOPCZYK, Agnieszka, JAMNIK, Tatjana, KOPCZYK, Michał, 2011: *Šesnajst slovenskih pesnic / Szesnaście poetek słoweńskich*. Prevedli Agnieszka Będkowska-Kopczyk, Karolina Bucka Kustec, Tatjana Jamnik, Michał Kopczyk, Aleksandra Plewnia, Katarina Šalamun-Biedrzycka, Adam Widemann. Esej Alenka Jovanovski. Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljcev.
- CHROBAK, Marzena, 2012: *Między światami. Tłumacz ustny oraz komunikacja międzykulturowa w literaturze odkrycia i konkwisty Ameryki*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- CLYNE, Michael, 1987: Cultural differences in the organization of academic texts. *Journal of Pragmatics* 11. 211–247.
- DEDECIUS, Karl, 1968: O tłumaczeniu kilka uwag marginesowych. *Nurt* 8. 29.
- ESCARPIT, Robert, 1970: Le littéraire et le social. Robert Escarpit (ur.): *Le littéraire et le social. Éléments pour une sociologie de la littérature*. Paris: Flammarion. 9–41.
- EVEN-ZOHAR, Itamar, 2009: Miejsce literatury tłumaczonej w polisystemie literackim. Prevedla Magda Heydel. Piotr Bukowski, Magda Heydel (ur.): *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Kraków: Znak. 197–203.
- GŁOWIŃSKI, Michał, 1977: *Style odbioru*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- HEYDEL, Magda, 2013: *Gorliwość tłumacza. Przekład poetycki w twórczości Czesława Miłosza*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- INGARDEN, Roman, 1967: Z teorii dzieła literackiego. Henryk Markiewicz (ur.): *Problemy teorii literatury*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. 7–59.
- JARNIEWICZ, Jerzy, 2002: Tłumacz jako twórca kanonu. Roman Lewicki (ur.): *Przekład, język, kultura*. Lublin: Wydawnictwo UMCS. 35–42.
- KACZOROWSKA, Monika, 2011: *Przekład jako kontynuacja twórczości własnej*. Kraków: Universitas.
- KOSOVEL, Srečko, 2012: *Kalejdoskop. Wiersze wybrane./Kalejdoskop. Izbrane pesmi*. Prevedla Karolina Bucka Kunstec. Izbor Karolina Bucka Kunstec, Iztok Osojnik, Božena Tokarz. Spremne besede: Iztok Osojnik, Božena Tokarz. Vnanje Gorice: Kulturno-umetniško društvo Police Dubove; Mikołów: Instytut Mikołowski.
- LEFEVERE, André, 1985: Why Waste Our Times on Rewrites? The Trouble with Interpretation and the Role of Rewriting in an Alternative Paradigm. Theo Hermans (ur.): *The Manipulation of Literature: Studies and Literary Translation*. London, Sydney: Croom Helm. 215–243.
- LEFEVERE, André, 2010: Ogórki Matki Courage. Prevedla Agata Sadza. Piotr Bukowski, Magda Heydel (ur.): *Współczesne teorie przekładu ...* 223–246.
- PYLYSHYN, Zenon W., 2007: Spór o wyobrażnię: medium analogowe czy wiedza ukryta. Prevedel Jacek Suchecki. Zdzisław Chlewiński (ur.): *Psychologia poznawcza w trzech ostatnich dekadach XX wieku*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. 367–408.
- RAJEWSKA, Ewa, 2007: *Stanisław Barańczak – poeta i tłumacz*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- RICŒUR, Paul, TOROP, Peeter, 2008: *O tłumaczeniu*. Prevedli T. Swoboda, S. Ulaszek. Uvod E. Balcerzan. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- SŁAWIŃSKI, Janusz, 1974: O dzisiejszych normach czytania (znawców). *Teksty* 3.
- SPIVAK, Gayatri Chakravorty, 2010: Polityka przekładu. Prevedel D. Kołodziejczyk. Piotr Bukowski, Magda Heydel (ur.): *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Kraków: Znak. 403–427.
- ŠALAMUN-BIEDRZYCKA, Katarina (ur., prev.), 1995: *Mah in srebro/Srebro i mech. Antologia poezji słoweńskiej*. Sejny: Pogranicze. 416, 418.
- TOKARZ, Božena, 2010a: *Spotkania. Czasoprzestrzeń przekładu artystycznego*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- TOKARZ, Božena, 2010b (ur.): *Przekłady Literatur Słowiańskich*. T.1. Cz. 2. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- TYMOCZKO, Maria, 2010: Literatura postkolonialna i przekład literacki. Prevedla Agata Sadza. Piotr Bukowski, Magda Heydel (ur.): *Współczesne teorie przekładu ...* 429–447.